

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-4>

УДК 657.632

ВНУТРІШНІЙ КОНТРОЛЬ ПОРЯДКУ ВІДОБРАЖЕННЯ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ТА УПРАВЛІНСЬКОМУ ОБЛІКУ ДОВГОСТРОКОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

INTERNAL CONTROL OVER THE WAY LONG-TERM LIABILITIES ARE REFLECTED IN BOOKKEEPING AND MANAGEMENT ACCOUNTING

Пугаченко Ольга Борисівна

кандидат економічних наук, доцент,
Центральноукраїнський національний технічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2253-050X>

Зарудна Наталія Ярославівна

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9868-2278>

Olha Puhachenko

Central Ukrainian National Technical University

Nataliia Zarudna

Western Ukrainian National University

У статті розглянуто особливості внутрішнього контролю порядку відображення в бухгалтерському та управлінському обліку довгострокових зобов'язань та представлено послідовність контрольно-перевірочних дій суб'єктами внутрішнього контролю. Дослідження базувалось на використанні загальнонаукових методів: системний, логічний, аналіз, індукція, дедукція, а також із використанням методів теоретичного узагальнення, класифікації і групування. Узагальнено визначення терміну «зобов'язання» в юридичному й економічному контексті. Запропоновано додаткову класифікаційну ознаку «за відображенням у Балансі (Звіті про фінансовий стан)» при класифікації зобов'язань, у т.ч. і довгострокових, що дозволить отримувати більш точну та якісну інформацію. Наведено авторське бачення мети, завдань і джерел інформації внутрішнього контролю довгострокових зобов'язань. Представлено конкретні дії внутрішнього контролера на кожному етапі перевірки порядку відображення в бухгалтерському та управлінському обліку довгострокових зобов'язань за розрахунками із кредиторами.

Ключові слова: внутрішній контроль, зобов'язання, довгострокові зобов'язання, кредиторська заборгованість, бухгалтерський та управлінський облік, етапи перевірки, контрольно-перевірочні дії, суб'єкт внутрішнього контролю.

Currently, at the legislative level, the issue of internal control in general and in terms of long-term commitments in the private sector is not settled, therefore, research in this direction is relevant and urgent. The purpose of the article is to investigate the peculiarities of internal control of the procedure of reflection of long-term obligations in bookkeeping and management accounting and to present the sequence of control and verification activities of internal control subjects. The study is based on the use of general scientific methods: systematic, logical, analysis, induction, deduction, as well as using the methods of theoretical generalization, classification and grouping. Analyzed the legal and economic content of the concept of "liabilities" and proposed an additional classification attribute "as reflected in the Balance Sheet (Statement of financial position)" in the classification of liabilities, which will allow to obtain more accurate and qualitative information. Presented the author's vision of the goals and objectives of internal control of long-term liabilities and grouped sources of information for its implementation. There are given specific control and verification actions of the subject of internal control of long-term liabilities at each stage of verification of the procedure of data reflection in bookkeeping and management accounting and generalization of information about: debts of the enterprise on loans received from banks that are not current liabilities (debts that are not repayable during the operating cycle of the enterprise or within twelve months from the balance

sheet date); debts of the enterprise on liabilities with borrowed funds (except bank loans) on which interest is accrued; the amount of income tax payable in future periods due to the temporary difference between the accounting and tax evaluation bases; debts on issued long-term bills and distributed bonds; long-term lease liabilities; other long-term liabilities in national and foreign currencies, etc. The practical value of the results of the study consists in the possibility of using them to verify the correctness of the implementation and reflection in the bookkeeping and management accounting of long-term liabilities for settlements with creditors by any subjects of internal control.

Key words: internal control, liabilities, long-term liabilities, accounts payable, accounting and management accounting, stages of verification, control and verification activities, the subject of internal control.

Постановка проблеми. Реалізація таких основних функцій управління, як планування, облік, аналіз і регулювання, практично неможлива без ще однієї з них – контролю, інтеграційні можливості якого наразі збільшуються. Особлива роль відводиться внутрішньому контролю як важливому елементу системи управління, адже, в умовах ринкової економіки та вибору Україною євроінтеграційного вектору розвитку, центр економічної діяльності переміщується до первинного осередку всієї економіки – підприємства.

Внутрішній контроль – це процес постійного впливу на об'єкти через відстеження відхилень та корекції управлінських рішень задля приведення фактичного стану об'єктів до бажаного [14, с. 13].

Внутрішній контроль розрахунків із контрагентами, у т.ч. і за довгостроковими зобов'язаннями, має надважливе значення. Особливо це проявляється наразі, коли Україна перебуває в активній фазі військових дій, а підприємства стикаються з негативними наслідками російської агресії, необхідністю згортати або переорієнтувати бізнес, кризою неплатежів, відволіканням коштів з обігу, зі зниженням власних можливостей для розширення діяльності через відсутність вільних фінансових ресурсів.

Ефективна система внутрішнього контролю дозволяє керівництву впевнитись, що діяльність підприємства знаходиться у відповідності з вимогами чинного законодавства, затвердженою політикою та іншими директивно-нормативними документами підприємства. Особливої гостроти дані питання набувають при прийнятті управлінських рішень щодо довгострокових зобов'язань.

В Україні система внутрішнього контролю суб'єктів приватного бізнесу з боку законодавчих і виконавчих органів не регулюється і не контролюється, у результаті чого підприємства повинні самостійно організувати та якісно розвивати систему контролю своїх зобов'язань і розрахунків із кредиторами. Неврегулювання особливостей внутрішнього контролю у цілому, та в частині довгостроко-

вих зобов'язань, є суттєвим недоліком, а тому, виникає необхідність його вдосконалення на теоретичному і практичному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання внутрішнього контролю довгострокових зобов'язань перманентно перебувають у полізору науковців і практиків. Так, Акімова Н. С. з Топорковою О. В. досліджують інформаційне забезпечення внутрішнього контролю кредиторської заборгованості [1], а в співавторстві із Новицькою Н. В. – основні проблеми її обліку та внутрішнього аудиту; Бержанір І. А., Бержанір А. Л. і Ящук Т. А. розглядаючи економічну сутність зобов'язань наводять їх бухгалтерський зміст та класифікацію [2]; Бондаренко Н. М. наводить мету, завдання, основні елементи організації внутрішньогосподарського контролю розрахунків із постачальниками і підрядниками та обґрунтовує рекомендації для підвищення його оперативності й ефективності на підприємствах у сучасних умовах господарювання [3]; Волинець О. О. досліджуючи використання результатів контролю в оперативному і стратегічному управлінні зобов'язаннями підприємства зазначає, що об'єктивне визнання й оцінка зобов'язань та обґрунтування дієвості механізмів управління ними можуть досягатися за налагодження дієвої системи контролю й аудиту [4]; Корінько М. Д. і Кушнір Є. О. представляють мету, об'єкти, джерела інформації, етапи проведення, аналітичні процедури, класифікацію виявлених недоліків при аудиті довгострокових зобов'язань суб'єкта господарювання, а також наголошують, що при здійсненні планування аудиторської перевірки довгострокових зобов'язань, аудиторі необхідно оцінити систему внутрішнього контролю і бухгалтерського обліку підприємства [5]; Кривцова Т. О. пропонує алгоритм методики аудиту довгострокових зобов'язань підприємства [6]; Москалюк Г. О. висвітлює питання організації системи внутрішнього контролю розрахунків з кредиторами, а також наводить певні шляхи подальшого удосконалення її та розвитку на промислових підприємствах України [7]; Фатенок-Ткачук А. О. та Данилко А. Р. системати-

зують джерела інформаційного забезпечення контролю розрахунків з постачальниками та підрядниками, визначають основні його елементи (об'єкти і суб'єкти) та стверджують, що удосконалення облікового процесу розрахунків з постачальниками та підрядниками є основою процесу контролю [13] тощо.

Крім того, спроба врегулювання на законодавчому рівні питань організації системи внутрішнього контролю на підприємствах приватного сектору в цілому та в частині довгострокових зобов'язань, була зроблена 24.09.2020 р. шляхом реєстрації петиції для внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» на сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України «Електронні петиції». Пропонувалось зобов'язати організувати та здійснювати внутрішній контроль ведення бухгалтерського обліку та складення бухгалтерської (фінансової) звітності суб'єктів економічної діяльності, бухгалтерська звітність яких підлягає обов'язковому аудиту згідно Міжнародних стандартів внутрішнього аудиту та моделі COSO 2017 [10]. Проте, дана ініціатива підтримана не була, адже було зібрано лише 45 підписів із необхідної кількості у 25 000.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні здобутки попередників-дослідників, питання внутрішнього контролю розрахунків з кредиторами за довгостроковими зобов'язаннями досліджено недостатньо. Невирішеною частиною загальної проблеми, у тому числі, залишається відсутність пропозицій щодо конкретних дій і контрольних заходів суб'єктами внутрішнього контролю при здійсненні перевірок порядку відображення в бухгалтерському та управлінському обліку довгострокових зобов'язань.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження особливостей внутрішнього контролю порядку відображення в бухгалтерському й управлінському обліку довгострокових зобов'язань та представлення послідовності контрольних-перевірочних дій суб'єктами внутрішнього контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спробу дослідження сутності терміну «зобов'язання» у прив'язці до понять «борг» і «заборгованість» було зроблено нами в роботі [12].

Стаття 509 Цивільного кодексу України декларує, що зобов'язанням є правовід-

ношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Статтею 173 Господарського кодексу України встановлено, що господарським визнається зобов'язання, що виникає між суб'єктом господарювання та іншим учасником (учасниками) відносин у сфері господарювання з підстав, передбачених ГКУ, в силу якого один суб'єкт (зобов'язана сторона, у тому числі боржник) зобов'язаний вчинити певну дію господарського чи управлінсько-господарського характеру на користь іншого суб'єкта (виконати роботу, передати майно, сплатити гроші, надати інформацію тощо), або утриматися від певних дій, а інший суб'єкт (управлена сторона, у тому числі кредитор) має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку.

Стаття 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та пункт 3 НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначають, що зобов'язання – це заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди.

У пункті 10 МСБО 37 «Забезпечення, умовні зобов'язання та умовні активи» вказано, що зобов'язання – це існуюче зобов'язання суб'єкта господарювання, яке виникає в результаті минулих подій і погашення якої, за очікуванням, призведе до вибуття ресурсів суб'єкта господарювання, котрі втілюють у собі економічні вигоди.

Незважаючи на наявність законодавчих визначень терміну «зобов'язання», Бондаренко Н. М. стверджує, що його трактування в юридичній, нормативній і економічній літературі має відмінності, оскільки юридично зобов'язання виникають після підписання договору на постачання товарів (виконання робіт, надання послуг), а в бухгалтерському обліку відображують тільки ті зобов'язання, що виникли в результаті виконання укладених договорів [3, с. 1314]. При цьому, наводячи авторське розуміння зобов'язання як заборгованості перед кредиторами (постачальниками, підрядниками, державою, працівниками тощо), наявність якої зменшує

економічні вигоди підприємства і його капітал [3, с. 1308]. Бержанір І. А., Бержанір А. Л. і Ящук Т. А. стверджують, що зобов'язання – це один з основних чинників, що впливає на ліквідність, кредитоспроможність і стійкість підприємства [2, с. 243] та наводять такі підходи до сутності поняття «зобов'язання» з погляду бухгалтерського обліку: зобов'язання в бухгалтерському обліку виникає не тільки з Цивільного кодексу, а й з інших галузей права: фінансового, трудового чи окремих законодавчих актів, що регулюють економічні відносини; поняття «зобов'язання» в праві та у бухгалтерському обліку мають різний зміст; договір підтверджує юридичний факт, тому в бухгалтерському обліку відображаються договірні зобов'язання в момент їх виконання, а не виникнення [2, с. 242]. Кривцова Т. О. відмічає, що ключовою ознакою поняття «зобов'язання підприємства» є обов'язки підприємства з виплати боргу [6, с. 203].

НП(С)БО 11 «Зобов'язання» встановлює методологічні засади формування в бухгалтерському та управлінському обліку інформації про зобов'язання та її розкриття у фінансовій звітності (таблиця 1).

Зобов'язання визнається, якщо його оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок його погашення. Якщо на дату балансу раніше визнане зобов'язання не підлягає погашенню, то його сума включається до складу доходу звітного періоду. Довгострокові зобов'язання у балансі відобража-

ються за їх теперішньою вартістю, визначення якої залежить від виду зобов'язання та умов; поточні – за сумою їх погашення; непередбачені зобов'язання відображаються на позабалансових рахунках підприємства за обліковою оцінкою.

Сутність зобов'язань, у т.ч. і довгострокових, розкривається також і через їх складові. У роботі [6, с. 203] на основі класифікації зобов'язань за різними ознаками, що регламентовані нормативно-правовими документами та стандартами бухгалтерського обліку для підприємств, зобов'язання класифіковано залежно від: терміну покриття (довгострокові та поточні); умови настання/визнання (забезпечення та непередбачені зобов'язання); видів господарюючих суб'єктів (перед бюджетом, соціальними фондами, робітниками, банками, постачальниками); мети набуття (контрактне зобов'язання та зобов'язання, призначене для перепродажу); впливу на господарську діяльність (організаційно-господарські, соціально-комунальні та публічні зобов'язання).

Авторська класифікація зобов'язань з метою бухгалтерського й управлінського обліку та внутрішнього контролю наведена у таблиці 2.

Якісно розроблена стратегія внутрішнього контролю довгострокової заборгованості дозволяє своєчасно і в повному обсязі виконувати існуючі зобов'язання перед контрагентами, що сприяє створенню репутації надійного суб'єкта підприємництва і порядного бізнес-партнера.

Таблиця 1

Види зобов'язань згідно вимог українського законодавства

Вид зобов'язання	Суть
Довгострокові зобов'язання	Усі зобов'язання, які не є поточними зобов'язаннями
Поточні зобов'язання	Зобов'язання, які будуть погашені протягом операційного циклу підприємства або повинні бути погашені протягом дванадцяти місяців, починаючи з дати балансу
Непередбачене зобов'язання	Зобов'язання, що може виникнути внаслідок минулих подій та існування якого буде підтверджено лише тоді, коли відбудеться або не відбудеться одна чи більше невизначених майбутніх подій, над якими підприємство не має повного контролю; або
	Теперішнє зобов'язання, що виникає внаслідок минулих подій, але не визнається, оскільки малоймовірно, що для врегулювання зобов'язання потрібно буде використати ресурси, які втілюють у собі економічні вигоди, або оскільки суму зобов'язання не можна достовірно визначити
Забезпечення	Зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення на дату балансу

Джерело: узагальнено авторами на основі [9]

Таблиця 2

Класифікація зобов'язань з метою бухгалтерського й управлінського обліку та внутрішнього контролю

Ознака	Складові
Довгострокові зобов'язання	Довгострокові кредити банків
	Інші довгострокові зобов'язання
	Відстрочені податкові зобов'язання
	Довгострокові забезпечення
Поточні зобов'язання	Короткострокові кредити банків
	Поточна кредиторська заборгованість
	Поточні забезпечення
	Інші поточні зобов'язання
Непередбачені зобов'язання	
Доходи майбутніх періодів	
За відображенням зобов'язань у Балансі (Звіті про фінансовий стан)	Відстрочені податкові зобов'язання – рядок 1500
	Довгострокові кредити банків – рядок 1510
	Інші довгострокові зобов'язання – рядок 1515
	Короткострокові кредити банків – рядок 1600
	Поточна кредиторська заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями – рядок 1610
	Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги – рядок 1615
	Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з бюджетом – рядок 1620, у т.ч. з податку на прибуток – рядок 1621
	Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками зі страхування – рядок 1625
	Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з оплати праці – рядок 1630
	Доходи майбутніх періодів – рядок 1665
	Інша поточні зобов'язання – рядок 1690

Джерело: авторська розробка на основі [9; 8]

Метою внутрішнього контролю порядку бухгалтерського й управлінського обліку довгострокових зобов'язань є встановлення повноти, достовірності, своєчасності і належності відображення даних у первинній документації, на рахунках обліку й в облікових регістрах і звітності підприємства та розробка на цій основі рекомендацій для прийняття якісних управлінських рішень.

Акімова Н. С. і Топоркова О. В. до завдань внутрішньогосподарського контролю кредиторської заборгованості відносять: підтвердження достовірності внутрішньої інформації про величину кредиторської заборгованості; оцінку ефективності її використання; виявлення відхилень фактичних показників кредиторської заборгованості від запланованих величин і чинників, що вплинули на ці від-

хилення; пошук внутрішньогосподарських резервів зростання фінансової стійкості [1, с. 313–314].

Бондаренко Н. М. завданнями внутрішньогосподарського контролю розрахунків із постачальниками та підрядниками вважає: встановлення обґрунтованості документального оформлення зобов'язань за розрахунками з постачальниками підприємства; з'ясування дотримання порядку розрахунково-платіжної дисципліни; оцінка ведення бухгалтерського обліку та звітності за розрахунковими операціями; викриття правопорушень чинного законодавства з обліку та звітності зобов'язань, а також факторів, що спричинили їх настання [3, с. 1309].

Москалюк Г. О. наголошує, що першочерговими завданнями при здійсненні контролю

кредиторської заборгованостей є: забезпечення юридичної обґрунтованості кожної суми кредиторської заборгованості; вивчення причин виникнення заборгованостей та прорахування їх наслідків; з'ясування існування реальної можливості погашення кредиторської заборгованості; регулярне проведення інвентаризацій розрахунків на підприємстві та контроль за строком позовної давності [7]. Крім того, контроль передбачає здійснення перевірки за дотриманням планових показників; налагодження системи спостереження за строками оплати платежів; контроль за виконанням договірних відносин з боку як контрагентів, так і персоналу; виявлення резервів зростання платоспроможності підприємства та контроль за результатами виконання оптимізаційних управлінських рішень [1, с. 313; 7].

На наш погляд, основними завданнями при здійсненні внутрішнього контролю порядку бухгалтерського та управлінського обліку довгострокових зобов'язань є:

- дослідження причин виникнення довгострокових зобов'язань;
- аналіз структури довгострокових зобов'язань;
- встановлення й аналіз можливих фінансових наслідків виникнення та існування довгострокових зобов'язань;
- забезпечення юридичної обґрунтованості на договірному і законодавчому рівні кожної із сум довгострокових зобов'язань;
- перевірка повноти, достовірності, своєчасності і належності відображення довгострокових зобов'язань у первинній документації, на рахунках обліку й в облікових регістрах і звітності підприємства;
- регулярне підтвердження фактичної наявності довгострокових зобов'язань шляхом проведення планових і раптових інвентаризацій;
- моніторинг строків погашення, прострочення та позовної давності за усіма видами довгострокових зобов'язань;
- чіткий контроль за переводом зобов'язань зі складу довгострокових до поточних;
- перевірка відповідності порядку бухгалтерського та управлінського обліку довгострокових зобов'язань чинним вимогам законодавчо-нормативних актів і внутрішніх регламентів підприємства;
- з'ясування причин непогашення довгострокових зобов'язань, встановлення точних строків виконання зобов'язань та пошук шляхів для оптимізації цих процесів тощо.

У роботі [13, с. 183] зазначається, що на етапі формування інформаційної бази для здійснення контролю розрахунків виділяють різні джерела інформації для внутрішнього контролю: первинні документи (Наказ про облікову політику, бухгалтерські документи з обліку розрахунків, документи з перевірки службою контролю, аналітичні документи); рахунки бухгалтерського обліку (облікові реєстри, відомості синтетичного і аналітичного обліку, Головна книга); форми фінансової звітності; інші джерела інформації (законодавча база, інформаційні повідомлення про курси іноземних валют та ін.).

Ми погоджуємось із думкою, що облікова інформація повинна містити, крім обов'язкових реєстрів, інформацію, що дає змогу оперативного контролювати стан довгострокових зобов'язань, а саме: дату створення зобов'язання; дату поточного платежу за зобов'язанням; дату погашення або виконання зобов'язання [4, с. 218].

Оскільки на підприємстві вся облікова інформація концентрується в різноманітних електронних облікових системах, то ризики, пов'язані з комп'ютерно-інформаційними системами, величезні. Внутрішньому контролеру необхідно пересвідчитись в ефективності використання програмно-апаратних ресурсів і можливостях щодо автоматизації бухгалтерського та управлінського обліку довгострокових зобов'язань. Важливу роль при цьому відіграє підтримка на сучасному рівні інформаційної архітектури (сукупність інформаційних систем і потоків між ними), що забезпечує обробку й зберігання облікової інформації в умовах зростаючих вимог до швидкодії й надійності, а також забезпечення всебічного захисту даних від несанкціонованого доступу [11, с. 223].

Джерелами інформації при внутрішньому контролі довгострокових зобов'язань є господарські операції, які відображаються на таких рахунках обліку: 50 «Довгострокові позики»; 51 «Довгострокові векселі видані»; 52 «Довгострокові зобов'язання за облігаціями»; 53 «Довгострокові зобов'язання з оренди»; 54 «Відстрочені податкові зобов'язання» у сумі податку на прибуток, що підлягає оплаті у майбутніх періодах; 55 «Інші довгострокові зобов'язання» тощо. Джерелами додаткової інформації щодо внутрішнього контролю довгострокових зобов'язань також є дані з Приміток до фінансової звітності (таблиця 3).

У першу чергу, внутрішньому контролеру слід пересвідчитись, щоб довгострокові

Таблиця 3

**Інформація для внутрішнього контролю довгострокових зобов'язань,
що відображається у Примітках до фінансової звітності**

Зобов'язання	Інформація
Довгострокові зобов'язання	Інформація про суми і перелік зобов'язань, які включено до статті 1515 «Інші довгострокові зобов'язання» Балансу (Звіту про фінансовий стан)
	Складові елементи витрат (доходу) з податку на прибуток (включаючи відстрочені податкові зобов'язання)
	Сума тимчасових податкових різниць, пов'язаних з фінансовими інвестиціями у дочірні, асоційовані та спільні підприємства, щодо яких відстрочені податкові зобов'язання не були визнані
	Сума визнаних відстрочених податкових зобов'язань (за кожним видом)
	Стислий опис кожного виду непередбаченого зобов'язання та його сума
	Невизначеність щодо суми кожного виду непередбаченого зобов'язання або строку його погашення
	Сума очікуваного погашення кожного виду непередбаченого зобов'язання іншою стороною

Джерело: розроблено авторами

зобов'язання відображались на рахунках бухгалтерського обліку лише, якщо їх оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок їх погашення. Процедура внутрішнього контролю довгострокових зобов'язань необхідно здійснювати із врахуванням пов'язаних із ними поточних.

Внутрішній контролер має перевірити, щоб на рахунку 50 «Довгострокові позики» вівся облік розрахунків за довгостроковими позиками банківських установ та іншими залученими в інших осіб позикових коштів, які не є поточними зобов'язаннями. Довгострокове зобов'язання за кредитною угодою (якщо угода передбачає погашення зобов'язання на вимогу кредитора (позикодавця) у разі порушення певних умов, пов'язаних з фінансовим станом позичальника), умови якої порушені, вважається довгостроковим, якщо: позикодавець до затвердження фінансової звітності погодився не вимагати погашення зобов'язання внаслідок порушення; не очікується виникнення подальших порушень кредитної угоди протягом дванадцяти місяців з дати балансу. Внутрішній контролер має перевірити, щоб довгострокові зобов'язання відображались в балансі за їх теперішньою вартістю, визначення якої залежить від умов та виду зобов'язання.

Основними напрямками внутрішнього контролю на даному етапі є: перевірка дотримання чинного законодавства щодо операцій з отримання, використання і повернення довгострокових банківських кредитів; перевірка

забезпеченості, обґрунтованості та реальності отримання кожного окремого кредиту; підтвердження достовірності цього виду довгострокової кредиторської заборгованості; засвідчення наявності, правильності і належності якості документів для оформлення довгострокових кредитів; підтвердження дотримання встановлених вимог до оформлення договору застави при отриманні кредиту; перевірка правильності нарахування відсотків та їх віднесення на рахунки обліку витрат; з'ясування цільового характеру одержаних довгострокових кредитів, повноти і своєчасності їх погашення (цілі отримання і використання, порядок погашення «тіла» кредиту, наявність прострочених заборгованостей); підтвердження своєчасності сплати нарахованих відсотків і суми кредиту (згідно графіку погашення, достроково, з порушенням встановлених строків, із сплатою пені); встановлення фактів наявності і причин виникнення простроченої заборгованості підприємства за довгостроковими кредитами банків; оцінка залишків непогашених довгострокових кредитів і відсотків за ними (облік відсотків, участь відсотків в оцінці майна і формуванні фінансових результатів); перевірка правильності відображення у бухгалтерському й управлінському обліку операцій, пов'язаних з отриманням і використанням банківських кредитів, а також з їх поверненням.

Джерелами інформації при перевірці довгострокових кредитів банків є: нормативні документи, що регламентують порядок отримання, використання та повернення банків-

ських кредитів; Наказ про облікову політику підприємства; документи, що підтверджують доцільність отримання кредиту (рішення власників, розрахунки, порівняльні таблиці умов кредитування); первинні банківські документи (виписки банку – при списанні сум погашення «тіла» кредиту та відсотків за умови погашення заборгованості з поточного рахунку; платіжні доручення за умови перерахування в інші банківські установи); кредитні договори (угоди) та додатки до них, розрахунки величини застави, перелік об'єктів застави, договори страхування залогового майна та непогашення кредиту; первинні документи з обліку одержання, використання і повернення довгострокових кредитів банків; облікові реєстри за рахунками 31 «Рахунки в банку» та 50 «Довгострокові позики»; журнали-ордера, оборотно-сальдова відомість та Головна книга; акти і довідки попередніх перевірок, аудиторські звіти та інша документація, що узагальнює результати попереднього контролю; фінансова, податкова та статистична звітність; відповіді на запити внутрішнього контролера; результати, які отримано під час перевірки тощо.

Необхідно пересвідчитись, що за кредитом рахунку 50 «Довгострокові позики» відображено суми одержаних довгострокових позик та переведення короткострокових, тобто, відстрочених, а за дебетом – погашення заборгованості за ними, а також переведення за довгостроковими зобов'язаннями до поточної заборгованості. Внутрішньому контролеру необхідно проконтролювати, щоб аналітичний облік вівся за позикодавцями (банками, кредитними спілками) у розрізі кожної позики (кредиту) окремо та за строками погашення позик (кредиту). Для цього використовується інформація про обороти і залишки за субрахунками: 501 «Довгострокові кредити банків в національній валюті»; 502 «Довгострокові кредити банків у іноземній валюті»; 503 «Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті»; 504 «Відстрочені довгострокові кредити банків у іноземній валюті»; 505 «Інші довгострокові позики у національній валюті»; 506 «Інші довгострокові позики в іноземній валюті».

Паралельно необхідно здійснити перевірку порядку відображення інформації на рахунку 60 «Короткострокові позики» за яким підтвердити правильність ведення бухгалтерського й управлінського обліку розрахунків у національній й іноземній валюті за позиками (кредитами) банків, за позиками (кредитами)

термін погашення яких минув та строк повернення яких не перевищує 12 місяців з дати балансу.

Операції з довгостроковими векселями є одним із об'єктів внутрішнього контролю довгострокових зобов'язань підприємства. За своєю економічною сутністю – це інструмент довгострокового залучення фінансових ресурсів для фінансування придбання конкретних активів, реалізації довгострокових проєктів, пов'язаних зі здійсненням реальних інвестицій. Довгострокові векселі можуть бути забезпечені заставою у вигляді активів, тому їх часто використовують при придбанні дорогих необоротних активів (основних засобів).

На даному етапі перевірки підлягає інформація по рахунку 51 «Довгострокові векселі видані», на якому ведеться облік розрахунків з постачальниками, підрядниками та іншими кредиторами за матеріальні цінності, виконані роботи, отримані послуги та за іншими операціями, заборгованість за якими забезпечена виданими векселями та не є поточним зобов'язанням.

Внутрішній контролер має пам'ятати, що сума боргу за довгостроковими векселями оцінюється за справедливою ринковою вартістю ресурсів, які отримані в результаті розміщення цього виду довгострокових зобов'язань. Крім того, по векселю розраховуються періодичні витрати на сплату відсотків, виходячи із ринкової ставки відсотка, яка діяла на момент випуску векселя та залишку заборгованості на початок облікового періоду. Заборгованість по довгострокових векселях може бути сплачена при настанні терміну погашення всією сумою, яка включає основний борг і відсотки. Проте, як правило, згідно з умовами векселя погашення заборгованості по довгострокових векселях здійснюється за визначеними періодами протягом всього строку його дії. У цьому випадку кожний платіж по довгостроковому векселю буде включати суму відсотків з моменту їх попередньої виплати і однакові частки основної суми боргу, що погашається. У процесі погашення зменшується заборгованість по векселю і сума відсотків за залишком несплаченої суми боргу.

Контрольні дії мають бути спрямовані на перевірку даних за кожним виданим векселем за субрахунками 511 «Довгострокові векселі, видані в національній валюті» і 512 «Довгострокові векселі, видані в іноземній валюті», зокрема щоб за кредитом відображалась видача векселя у забезпечення за одержані товари і матеріальні цінності, виконані роботи,

надані послуги та за іншими операціями, а за дебетом – погашення заборгованості, яка забезпечена виданим векселем.

Внутрішньому контролю підлягають операції за рахунком 52 «Довгострокові зобов'язання за облігаціями», на якому відображаються розрахунки з іншими особами за випущеними і сплаченими власними облігаціями (за їх видами й термінами погашення) із строком погашення більше 12 місяців із дати балансу.

Облігація – це емісійний цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу в передбачений у ньому строк з виплатою фіксованого відсотка. Довгострокові облігації – це облігації, які мають термін погашення більше одного року. Довгострокові облігації можуть бути різних видів: залежно від мети випуску (розрахункові, випущені для рефінансування, консолідовані); залежно від наявності забезпечення чи гарантії (забезпечені (заставні), незабезпечені); залежно від порядку реєстрації (реєстровані (іменні), безкупонні облігації; облігації на пред'явника (бездресні, купонні); залежно від порядку виплати відсотків (прості, доходні, реєстровані (іменні) облігації та облігації на пред'явника); залежно від умов погашення (прості (фіксовані), з послідовним погашенням (серійні), конвертовані).

Внутрішній контролер має знати, що облігації, як і будь-які інші цінні папери, мають номінальну та ринкову вартість. Вартість реалізації облігації може не співпадати з її номінальною вартістю. Якщо ринкова вартість облігації перевищує номінальну, різницю називають премією. У випадку перевищення номінальної вартості над ринковою вартістю облігації виникає дисконт. Премія (дисконт) по облігаціях мають бути амортизовані протягом терміну від моменту випуску облігації до її погашення, тобто віднесені на доходи (витрати) підприємства. Продажна ціна облігації може не співпадати з номінальною, що обумовлено квотою у відсотках до номінальної вартості, яка встановлюється компанією-емітентом. Випуск облігацій здійснюється за Рішенням ради директорів з дозволу органів влади та за згодою акціонерів, а термін їх погашення може коливатись до десятків років. При продажі облігацій складається контракт, де визначаються термін погашення, відсоткова ставка, строк сплати відсотків, можливість дострокового викупу, конвертації в акції або інші умови.

На цьому етапі внутрішнього контролю бухгалтерського й управлінського обліку довгострокових зобов'язань перевіряється щоб: за кредитом субрахунку 521 «Зобов'язання за облігаціями» вівся облік боргових зобов'язань по номінальній вартості облігацій, а за дебетом – погашення заборгованості по розрахункам із власниками облігацій; за кредитом субрахунку 522 «Премія за випущеними облігаціями» вівся облік одержаних премій за випущеними облігаціями, тобто, коли відбувається перевищення вартості продажу над номінальною вартістю облігацій, а за дебетом – амортизація премії із визнанням фінансових доходів; за дебетом субрахунку 523 «Дисконт за випущеними облігаціями» вівся облік наданого дисконту за випущеними облігаціями, тобто, перевищення номінальної вартості над вартістю продажу облігації, а за кредитом – амортизація дисконту із визнанням фінансових витрат.

Об'єктом внутрішнього контролю довгострокових зобов'язань також виступає інформація за рахунком 53 «Довгострокові зобов'язання з оренди», який призначено для узагальнення інформації про розрахунки з орендодавцями за оборотні матеріальні активи, цінні папери і кошти, які отримано за договором оренди цілісного (єдиного) майнового комплексу, а також за необоротні активи, які передано на умовах довгострокової оренди.

Оренда – це угода, згідно з якою орендодавець передає орендареві в обмін на платіж або ряд платежів право користування активом протягом погодженого періоду часу. Взаємовідносини між орендарем та орендодавцем регламентуються договором. Виділяють два види оренди: фінансова оренда – це оренда, за якою передаються в основному всі ризики та винагороди щодо володіння активом (право власності орендарю може з часом передаватися або не передаватися); операційна оренда – це будь-яка інша оренда, крім фінансової. У зарубіжній практиці найбільш поширеним є фінансовий лізинг (фінансова оренда).

Перевірці має підлягати інформація за субрахунками 531 «Зобов'язання з фінансової оренди» і 532 «Зобов'язання із оренди єдиних (цілісних) майнових комплексів», а також дані аналітичного обліку за кожним об'єктом орендованих необоротних активів та орендодавцем. Внутрішній контролер повинен переконатись, що за кредитом рахунку 53 «Довгострокові зобов'язання з оренди»

відображалось нарахування заборгованості за одержані об'єкти довгострокової оренди перед орендодавцем, а за дебетом – її погашення, тобто, переведення до складу короткострокових зобов'язань, списання тощо. Також контролюється чи за кожним орендодавцем та об'єктом орендованих необоротних активів ведеться аналітичний облік даного довгострокового зобов'язання.

Наступним етапом внутрішнього контролю довгострокових зобов'язань є перевірка правильності відображення в бухгалтерському й управлінському обліку відстрочених податкових зобов'язань. Згідно НП(С)БО 17 «Податок на прибуток», відстрочене податкове зобов'язання – це сума податку на прибуток, який сплачуватиметься в наступних періодах з тимчасових податкових різниць, що підлягають оподаткуванню. Внутрішньому контролеру слід пам'ятати, що відстрочене податкове зобов'язання визнається у разі наявності тимчасових податкових різниць, що підлягають оподаткуванню, за винятком: гудвілу, якщо його амортизація податковим законодавством не передбачена; первісного визнання активу або зобов'язання в результаті господарських операцій (крім об'єднання підприємств), які не впливають на обліковий і податковий прибуток (збиток). Тимчасові податкові різниці, що підлягають оподаткуванню та є наслідком фінансових інвестицій у дочірні, асоційовані та спільні підприємства, визнаються відстроченим податковим зобов'язанням за винятком: якщо материнське (холдингове) підприємство, інвестор або учасник спільного підприємства визначає і контролює час анулювання тимчасової податкової різниці; якщо не очікується анулювання тимчасової податкової різниці протягом дванадцяти місяців з дати балансу. Відстрочене податкове зобов'язання розраховуються за ставками оподаткування, що діятимуть протягом періоду, у якому будуть здійснюватися погашення зобов'язання. На рівні аналітичного і синтетичного обліку, внутрішній контролер перевіряє, щоб за кредитом рахунку 54 «Відстрочені податкові зобов'язання» відображалась сума податку на прибуток, що підлягає сплаті в майбутніх періодах відповідно до оподатковуваних тимчасових різниць, за дебетом – зменшення відстрочених податкових зобов'язань за рахунок нарахування поточних податкових зобов'язань.

Внутрішнім контролером при перевірці інформації за рахунком 55 «Інші довгострокові зобов'язання» необхідно пересвідчитись,

що на ньому відображається узагальнення інформації про розрахунки із іншими кредиторами й за іншими операціями, заборгованість по яким не є поточним зобов'язанням, а їх облік не відображається на решті рахунків класу 5 «Довгострокові зобов'язання». Тут може відображатись відстрочена заборгованість із податків, зборів, обов'язкових платежів, фінансова допомога, яка отримана на зворотній основі тощо. Внутрішній контролер перевіряє щоб за кредитом було відображено збільшення довгострокових зобов'язань, за дебетом – переведення їх до короткострокових, погашення, списання тощо, а також щоб аналітичний облік вівся за видами залучених коштів і кожним кредитором.

Коли строк довгострокової заборгованості стає менше 12 місяців, то цю заборгованість необхідно перевести зі складу довгострокової до поточної, а внутрішньому контролеру слід перевірити правильність здійснення цього процесу. Рахунок 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями» передбачено для узагальнення інформації щодо стану розрахунків за поточними зобов'язаннями, які переведено зі складу довгострокових, при настанні строку погашення протягом 12 місяців із дати балансу. Перевірці підлягає правильність відображення за кредитом тієї частини довгострокових зобов'язань, що підлягає погашенню протягом 12 місяців із дати балансу, а за дебетом – погашення поточної заборгованості чи її списання тощо. Для цього використовується інформація із субрахунків 611 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в національній валюті» і 612 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями в іноземній валюті» за видами заборгованості та за кредиторами.

На заключному етапі внутрішнього контролю довгострокових зобов'язань відбувається перевірка правильності відображення інформації у розділі II «Довгострокові зобов'язання і забезпечення» пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан), а внутрішній контролер має переконатись, що там відображено реальні кредитові залишки у рядках: 1500 «Інша поточна дебіторська заборгованість» – рахунку 54 «Відстрочені податкові зобов'язання» у частині суми податку на прибуток, що підлягає оплаті у майбутніх періодах; 1510 «Довгострокові кредити банків» – субрахунків 501 «Довгострокові кредити банків в національній валюті», 502 «Довгострокові кредити банків у іноземній валюті»,

503 «Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті», 504 «Відстрочені довгострокові кредити банків у іноземній валюті»; 1515 «Інші довгострокові зобов'язання» – субрахунків 505 «Інші довгострокові позики у національній валюті» і 506 «Інші довгострокові позики в іноземній валюті», рахунків 51 «Довгострокові векселі видані»; 52 «Довгострокові зобов'язання за облігаціями», 53 «Довгострокові зобов'язання з оренди», 55 «Інші довгострокові зобов'язання».

Визнання достовірності результатів контролю зобов'язань, у т.ч. і довгострокових, є однією з найскладніших проблем, особливо коли це визнання необхідне за наслідками подальшого (ретроспективного) контролю. Цю проблему зумовлює система таких чинників: політична кон'юнктура; розбалансованість нормативно-правового регулювання; термінологічна неадекватність; спотворення інформації в обліку; втрата інформації на етапах її збору, передачі і зберігання; інші причини [4, с. 219]. Саме тому, при перевірці порядку бухгалтерського та управлінського обліку довгострокових зобов'язань внутрішньому контролеру також необхідно пересвідчитись у надійності існуючої на підприємстві системи надходження, переміщення і зберігання документів, санкціонованості доступів до інформації в них, якості даних отриманих від «третьох осіб», включаючи перевірку функціональності служби архівування тощо.

Висновки. Проведене дослідження дозволило: з'ясувати, що наразі в Україні на законодавчому рівні питання внутрішнього контролю на підприємствах приватного сектору не врегульовано; згрупувати трактування терміну «зобов'язання», що наведено у нормативно-правових актах (кодексах, законах, національних і міжнародних стандартах бух-

галтерського обліку) та фахових літературних джерел; запропонувати додаткову класифікаційну ознаку «за відображенням у Балансі (Звіті про фінансовий стан)» при класифікації зобов'язань, у т.ч. і довгострокових, що дозволить отримувати більш точну та якісну інформацію.

Нами наведено авторське бачення мети і завдань внутрішнього контролю довгострокових зобов'язань, а також згруповано джерела інформації для отримання даних при його здійсненні. Представлено конкретні контрольно-перевірочні дії суб'єкта внутрішнього контролю на кожному етапі перевірки порядку відображення в бухгалтерському й управлінському обліку довгострокових зобов'язань за рахунками: 50 «Довгострокові позики»; 51 «Довгострокові векселі видані»; 52 «Довгострокові зобов'язання за облігаціями»; 53 «Довгострокові зобов'язання з оренди»; 54 «Відстрочені податкові зобов'язання» у частині суми податку на прибуток, що підлягає оплаті у майбутніх періодах; 55 «Інші довгострокові зобов'язання».

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у можливості їх використання будь-якими суб'єктами внутрішнього контролю при перевірці правильності здійснення і відображення в бухгалтерському та управлінському обліку довгострокових зобов'язань за розрахунками із кредиторами.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються нам у розробці робочих документів суб'єктів внутрішнього контролю при перевірці довгострокових зобов'язань та представленні пропозицій із удосконалення системи внутрішнього контролю розрахунків із кредиторами на підприємствах різних видів діяльності і галузей економіки з урахуванням особливостей їх функціонування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акімова Н. С., Топоркова О. В. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості. *Бізнес Інформ*. 2017. № 11. С. 312–317.
2. Бержанір І. А., Бержанір А. Л., Ящук Т. А. Економічна сутність зобов'язань і розрахунків підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2020. Вип. 2 (19). С. 240–244.
3. Бондаренко Н. М. Внутрішньогосподарський контроль зобов'язань перед постачальниками та підрядниками. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 1307–1315.
4. Волинець О. О. Використання результатів контролю в оперативному і стратегічному управлінні зобов'язаннями підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 40. С. 217–221.
5. Корінько М. Д., Кушнір Є. О. Аудит довгострокових та короткострокових зобов'язань. «Вісник ЖДТУ»: *Економіка, управління та адміністрування*. 2017. № 1 (79). С. 26–30.
6. Кривцова Т. О. Удосконалення аудиту зобов'язань підприємств. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 201–209.

7. Москалюк Г. О. Система внутрішнього контролю дебіторської та кредиторської заборгованості: напрямки удосконалення і розвитку. *Ефективна економіка*. 2013. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1899> (дата звернення: 24.07.2022).

8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: затв. Наказом М-ва фінансів України від 07 лют. 2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 24.07.2022).

9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання»: затв. Наказом М-ва фінансів України від 31 січ. 2000 р. № 20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00#Text> (дата звернення: 24.07.2022).

10. Офіційне інтернет-представництво Президента України «Електронні петиції». URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/106014> (дата звернення: 23.07.2022).

11. Пугаченко О. Б. Особливості аудиту інформаційних систем і технологій. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2009. випуск 16 ч. II. С. 223–228.

12. Пугаченко О. Б., Зарудна Н. Я. Внутрішній контроль порядку відображення в обліку дебіторської заборгованості. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1244/1199> (дата звернення: 25.07.2022).

13. Фатенок-Ткачук А.О., Данилко А.Р. Облікові процедури контролю зобов'язань перед постачальниками та підрядниками. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. 2016. Том 26. № 1. С. 179–187.

14. Фоміна Т. В., Пугаченко О. Б. Внутрішній контроль процесів матеріального забезпечення в системі управління підприємством: Монографія / за ред. Г. М. Давидова. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 200 с.

REFERENCES:

1. Akimova N. S., Toporkova O. V. (2017) Informatsiine zabezpechennia vnutrishnoho kontroliu debitorskoi ta kredytorskoi zaborhovanosti [Information support of internal control of receivables and payables]. *Biznes Inform*, 11, 312–317. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_11_48. (in Ukrainian)

2. Berzhanir I. A., Berzhanir A. L., Yashchuk T. A. (2020) Ekonomichna sutnist zoboviazan i rozrakhunkiv pidpriemstva [The economic essence of the company's obligations and calculations]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*, 2 (19), 240–244. DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2020-2-40>. (in Ukrainian)

3. Bondarenko N.M. (2017) Vnutrishnohospodarskyi kontrol zoboviazan pered postachalnykamy ta pidriadnykamy [Internal control of obligations to suppliers and contractors]. *Ekonomika i suspilstvo*, 13, 1307–1315. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/218.pdf. (in Ukrainian)

4. Volynets O. O. (2019) Vykorystannia rezultativ kontroliu v operatyvnomu i stratehichnomu upravlinni zoboviazanniamy pidpriemstva [Use of control results in operational and strategic management of the company's obligations]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, 40, 217–221. (in Ukrainian)

5. Korinko M. D., Kushnir Ye. O. (2017) Audyt dovhostrokovykh ta korotkostrokovykh zoboviazan [Audit of long-term and short-term liabilities]. «*Visnyk ZhDTU*»: *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, 1 (79), 26–30. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2017-1\(79\)-26-30](https://doi.org/10.26642/jen-2017-1(79)-26-30). (in Ukrainian)

6. Krivtsova T. O. (2019) Udoshkonalennia audytu zoboviazan pidpriemstv [Improvement of the audit of enterprises' obligations]. *Biznes Inform*, 6, 201–209. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-6-201-209>. (in Ukrainian)

7. Moskaliuk H. O. (2013) Systema vnutrishnoho kontroliu debitorskoi ta kredytorskoi zaborhovanosti: napriamky udoshkonalennia i rozvytku [The system of internal control of receivables and payables: areas for improvement and development]. *Efektivna ekonomika*, 3. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1899>. (in Ukrainian)

8. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti»: zatverdzheno nakazom MFU № 73 vid 07.02.2013 r. [National Regulation (Standard) of Accounting 1 "General requirements for financial reporting" from 07th February 2013, № 73]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (accessed 24 July 2022). (in Ukrainian)

9. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 11 «Zobov'язання»: zatverdzheno nakazom MFU № 20 vid 31.01.2000 r. [National Regulation (Standard) of Accounting 11 "Obligation" from 31th January 2000, № 20]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00#Text> (accessed 24 July 2022). (in Ukrainian)

10. Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy «Elektronni petytsii» [Official Internet Representation of the President of Ukraine "Electronic Petitions"]. Available at: <https://petition.president.gov.ua/petition/106014> (accessed 23 July 2022). (in Ukrainian)

11. Puhachenko O. B. (2009) Osoblyvosti audytu informatsiinykh system i tekhnolohii [Features of audit of information systems and technologies]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 16, II, 223–228. Available at: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe...2009_16\(2\)38.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe...2009_16(2)38.pdf). (in Ukrainian)
12. Puhachenko O. B., Zarudna N. Ia. (2022) Vnutrishnii kontrol poriadku vidobrazhennia v obliku debitorskoi zaborhovanosti [Internal control of the order of display in accounts receivable]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-73>. (in Ukrainian)
13. Fatenok-Tkachuk A. O., Danylko A. R. (2016) Oblikovi protsedury kontroliu zoboviazan pered postachalnykamy ta pidriadnykamy [Accounting procedures for controlling liabilities to suppliers and contractors]. *Ekonomichniy analiz: zb. nauk. prats*, P. 26, 1, 179–187. (in Ukrainian)
14. Fomina T. V., Puhachenko O. B. (2014) *Vnutrishnij kontrol' protsesiv material'noho zabezpechennia v systemi upravlinnia pidpriemstvom* [Internal control of logistics processes in the enterprise management system]. Kirovohrad: Imeks-LTD. (in Ukrainian)